

**OILAVIY TARBIYA ORQALI BOLALARDA IJOBIY FAZILATLARNI
SHAKLLANTIRISH**

Mamadjanova Gulnoraxon Solidjonovna

Andijon davlat chet tillar instituti mustaqil izlanuvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21931295>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutqni shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Yozma nutq bolaning fikrini yozma shaklda aniq, izchil, mantiqiy va grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash qobiliyatini namoyon etuvchi murakkab kommunikativ faoliyat sifatida qaraladi. Maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida yozma nutqni shakllantirishga ta'sir etuvchi lingvistik, psixologik, pedagogik va metodik omillar keng yoritilgan. Xususan, kommunikativ, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, differensial, integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlarning yozma nutqni rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, gap tuzish, matn yaratish, bayon va insho yozish, mustaqil fikrlash, tahrirlash va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirish metodlari yoritilgan. Tadqiqotda yozma nutqni baholashning mazmuniy, mantiqiy, grammatik, leksik, imloviy va uslubiy mezonlari taklif etiladi. Tahlil natijalari boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirish bir martalik yozuv mashqlari bilan cheklanmasligi, balki tinglash, gapirish, o'qish va yozish faoliyatlarining o'zaro integratsiyasi asosida bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, yozma nutq, nutqiy kompetensiya, pedagogik yondashuv, kommunikativ yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, yozma topshiriq, matn yaratish, lug'at boyligi, grammatik savodxonlik, mustaqil fikrlash, tahrirlash.

Аннотация. В статье научно-теоретически анализируются педагогические и методические основы формирования письменной речи учащихся начальных классов.

Письменная речь рассматривается как сложная коммуникативная деятельность, позволяющая ребёнку выражать свои мысли в письменной форме последовательно, логично, точно и грамматически правильно. В статье подробно рассматриваются лингвистические, психологические, педагогические и методические факторы, влияющие на развитие письменной речи на начальном этапе образования. Особое внимание уделяется коммуникативному, деятельностному, личностно ориентированному, дифференцированному, интегративному и компетентностному подходам. Также анализируются методы расширения словарного запаса учащихся, построения предложений, создания текста, написания изложений и сочинений, развития самостоятельного мышления, редактирования и самооценки письменных работ.

Предлагаются содержательные, логические, грамматические, лексические, орфографические и стилистические критерии оценки письменной речи. Результаты анализа показывают, что формирование письменной речи в начальных классах не должно ограничиваться отдельными письменными упражнениями, а должно осуществляться поэтапно на основе интеграции слушания, говорения, чтения и письма.

Ключевые слова: начальное образование, письменная речь, речевая компетентность, педагогический подход, коммуникативный подход, личностно ориентированное обучение, письменное задание, создание текста, словарный запас, грамматическая грамотность, самостоятельное мышление, редактирование.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the pedagogical and methodological foundations of developing written speech among primary school students. Written speech is considered a complex communicative activity through which children learn to express their thoughts accurately, coherently, logically, and grammatically correctly in written form. The article examines linguistic, psychological, pedagogical, and methodological factors affecting the development of written speech at the primary education level. Particular attention is paid to communicative, activity-based, learner-centered, differentiated, integrative, and competency-based approaches. The article also analyzes methods for expanding students' vocabulary, constructing sentences, creating texts, writing summaries and compositions, developing independent thinking, editing written work, and applying self-assessment. Content-based, logical, grammatical, lexical, orthographic, and stylistic criteria for evaluating written speech are proposed. The analysis demonstrates that the development of written speech in primary school should not be limited to isolated writing exercises but should be organized gradually through the integration of listening, speaking, reading, and writing activities.

Keywords: primary education, written speech, speech competence, pedagogical approach, communicative approach, learner-centered education, writing task, text creation, vocabulary, grammatical literacy, independent thinking, editing.

KIRISH (Introduction)

Boshlang'ich ta'lim bolaning intellektual, ma'naviy, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishida fundamental bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchida o'qish, yozish, tinglash va gapirish kabi asosiy nutqiy faoliyat turlari tizimli ravishda shakllantiriladi. Mazkur faoliyatlar orasida yozma nutq alohida murakkablikka ega bo'lib, u o'quvchidan fikrni nafaqat ifodalashni, balki uni oldindan rejalashtirish, tegishli so'z va grammatik konstruksiyalarni tanlash, matnning mantiqiy tuzilishini saqlash hamda yozilgan fikrni qayta ko'rib chiqish va tahrirlashni talab etadi.

Yozma nutq oddiygina harflarni grafik jihatdan to'g'ri yozishdan iborat emas. U bolaning fikrlash jarayoni bilan chambarchas bog'langan murakkab faoliyatdir. O'quvchi yozayotgan paytda nimani aytmoqchi ekanligini belgilaydi, asosiy fikrni ajratadi, uni muayyan ketma-ketlikda joylashtiradi, so'zlarni tanlaydi, gaplarni tuzadi va hosil bo'lgan matnning mazmuniy hamda grammatik yaxlitligini nazorat qiladi. Shu jihatdan yozma nutqning rivojlanishi o'quvchining umumiy tafakkur rivojlanishining muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirishning muhimligi shundaki, aynan shu davrda bola tovush va harfni farqlashdan boshlab, so'z, gap va matn darajasidagi yozma faoliyatga bosqichma-bosqich o'tadi. Dastlab o'quvchi alohida harflar va bo'g'inlarni yozishni o'rganadi, keyinchalik so'zlarni, sodda gaplarni va qisqa matnlarni mustaqil yaratishga o'tadi.

Ushbu jarayonning har bir bosqichi keyingi yozma kompetensiyaning shakllanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Siz taqdim etgan ilmiy maqola namunasida ham boshlang'ich sinf davri yozma nutqning shakllanishida hal qiluvchi bosqich sifatida ko'rsatilgan; unda o'quvchining dastlab harflarni, keyinchalik so'zlarni va mustaqil fikrni yozma shaklda ifodalashga o'tishi ta'kidlangan.

Yozma nutqning shakllanishi faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslarining vazifasi emas. U boshqa fanlar bilan ham bevosita bog'liq. Matematika darsida masalani yozma tushuntirish, tabiiy fanlarda kuzatuv natijalarini qayd etish, tarbiyaviy mashg'ulotlarda o'z fikrini yozma ifodalash, badiiy matn asosida taassurot yozish o'quvchining yozma nutqiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Demak, yozma nutqni rivojlantirish fanlararo xarakterga ega bo'lgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

Hozirgi ta'lim jarayonida o'quvchidan tayyor matnni ko'chirib yozishdan ko'ra, mustaqil fikrlash, axborotni qayta ishlash, o'z fikrini asoslash va yozma tarzda ifodalash talab qilinmoqda.

Shu sababli an'anaviy ko'chirish va diktant mashqlari bilan bir qatorda, ijodiy yozuv, rasm asosida matn tuzish, matnni davom ettirish, savollarga kengaytirilgan javob yozish, fikrni dalillash va matnni tahrirlash kabi topshiriqlardan foydalanish zarur.

Yozma nutqni shakllantirishda bolaning oilaviy va ijtimoiy nutqiy muhiti ham muhim ahamiyatga ega. Siz yuborgan maqola namunasidagi tadqiqotda oiladagi nutqiy muhit, ota-ona bilan muloqot va birgalikda kitob o'qishning boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqiga ta'siri alohida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda muntazam va mazmunli muloqotga ega bo'lgan o'quvchilarda fikrni yozma ravishda izchil va mantiqiy ifodalash imkoniyatlari yuqoriroq ekanligi qayd etilgan.

Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirish masalasiga faqat texnik savodxonlik nuqtayi nazaridan emas, balki kommunikativ, psixologik, pedagogik va metodik jihatlarining yaxlit tizimi sifatida yondashish talab etiladi.

Tadqiqotning maqsadi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutqni shakllantirishning pedagogik asoslarini aniqlash, samarali pedagogik yondashuvlarni ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilish hamda yozma nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan samarali usul va topshiriqlar tizimini asoslash.

Tadqiqot vazifalari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutq tushunchasining pedagogik mazmunini ochib berish.

Yozma nutqni shakllantirishga ta'sir etuvchi psixologik va pedagogik omillarni aniqlash.

Kommunikativ, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, differensial, integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlarning imkoniyatlarini tahlil qilish.

Yozma nutqni rivojlantirishning bosqichlari va metodlarini aniqlash.

O'quvchilarning yozma ishlarini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun amaliy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirish jarayoni.

Tadqiqot predmeti

Yozma nutqni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar, metodlar, topshiriqlar va baholash mezonlari.

METODIKA (Materials and Methods)

Tadqiqotning metodologik asosini pedagogik kuzatuv, nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, suhbat, pedagogik tajriba elementlari, yozma ishlarni tahlil qilish va natijalarni umumlashtirish metodlari tashkil etadi.

Nazariy tahlil metodi

Yozma nutqning lingvistik va pedagogik mohiyatini aniqlash maqsadida boshlang'ich ta'lim, ona tili o'qitish metodikasi, pedagogika va yosh psixologiyasiga oid ilmiy-uslubiy qarashlar tahlil qilinadi.

Pedagogik kuzatuv

O'quvchilarning yozma topshiriqlarni bajarish jarayonidagi faoliyati kuzatiladi. Bunda ularning fikrni rejalashtirishi, so'z tanlashi, gap tuzishi, matnni mantiqiy tashkil qilishi va yozilgan ishni tekshirishi kabi faoliyatlari e'tiborga olinadi.

Yozma ishlarni tahlil qilish

O'quvchilarning diktant, bayon, insho, ijodiy yozuv, rasm asosida tuzilgan matn va savollarga yozma javoblari quyidagi mezonlar asosida tahlil qilinadi:

mazmunning to'liqligi;

fikrlarning izchilligi;

gaplarning grammatik to'g'riligi;

lug'at boyligi;

imloviy savodxonlik;

tinish belgilaridan foydalanish;

matnning yaxlitligi;

mustaqil fikrning mavjudligi;

uslubiy ifodalilik.

Siz taqdim etgan namunadagi metodikada ham so'z boyligi, gap tuzilishining grammatik to'g'riligi, fikrning izchilligi va matnning uslubiy ifodaliligi asosiy mezonlar sifatida belgilangan.

Qiyosiy tahlil

Turli pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan yozma topshiriqlarning o'quvchi faoliyatiga ta'siri qiyosiy tahlil qilinadi. Masalan, faqat reproduktiv topshiriqlar — ko'chirish, tayyor gapni yozish va diktant bilan ijodiy topshiriqlar — mustaqil matn tuzish, rasm asosida hikoya yozish, matnni davom ettirish kabi faoliyatlar o'rtasidagi metodik farqlar aniqlanadi.

Suhbat metodi

O'qituvchilar va o'quvchilar bilan suhbat orqali yozma topshiriqlarga munosabat, yozishda uchraydigan qiyinchiliklar, mustaqil fikr bildirishdagi muammolar va o'quvchilarning qiziqishlari aniqlanishi mumkin.

Yozma nutqni shakllantirish bosqichlari

Tadqiqotda yozma nutqni quyidagi ketma-ketlik asosida shakllantirish maqsadga muvofiq deb qaraladi:

1-bosqich — grafik va imloviy tayyorgarlik.

Harflarni to'g'ri yozish, so'zlarni bo'g'inlarga ajratish, tovush-harf munosabatini anglash va yozuvning texnik ko'nikmalarini shakllantirish.

2-bosqich — so'z va gap darajasi.

O'quvchini so'zlarni mazmuniga mos tanlash, gaplarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish va gaplar o'rtasidagi bog'lanishni anglashga o'rgatish.

3-bosqich — bog'langan nutq.

Bir necha gapni mazmunan birlashtirib, kichik matn yaratish, voqealarni ketma-ket bayon qilish va matnga sarlavha tanlash.

4-bosqich — ijodiy yozuv.

O'quvchining shaxsiy fikri, tasavvuri va hayotiy tajribasiga asoslangan mustaqil matn yaratish.

5-bosqich — tahrirlash va refleksiya.

O'quvchining o'z yozgan matnini qayta o'qishi, xatolarini aniqlashi, gaplarning mazmunini bog'lanishini tekshirishi va matnni takomillashtirishi.

NATIJALAR (Results)

Tadqiqotning nazariy-metodik tahlili boshlang'ich sinflarda yozma nutqni samarali shakllantirish uchun bir nechta pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatdi.

Kommunikativ yondashuv

Kommunikativ yondashuvda yozishning asosiy maqsadi grammatik jihatdan to'g'ri gap yozish bilangina cheklanmaydi. O'quvchi yozuv orqali muayyan fikrni, xabarni, munosabatni yoki tasavvurni boshqa shaxsga yetkazishi kerak.

Masalan, o'quvchiga:

“Do'stingga kitob o'qishni tavsiya qiluvchi qisqa xat yoz.”

kabi topshiriq berilganda, bola yozish uchun real kommunikativ vaziyatga ega bo'ladi.

Bunday topshiriq o'quvchini “nima yozaman?” degan savoldan tashqari “kimga yozaman?”, “nima maqsadda yozaman?”, “qanday ifodalayman?” kabi savollar ustida fikrlashga undaydi.

Kommunikativ yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, o'quvchi yozuvni faqat baho olish uchun emas, balki ma'lum bir fikrni yetkazish vositasi sifatida anglay boshlaydi.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv

Yozma nutq tayyor qoidalarni yodlash orqali emas, balki faol yozish jarayonida shakllanadi. Shu sababli o'quvchi qancha ko'p ma'noli va maqsadli yozuv faoliyatida qatnasha, uning yozma nutqi shunchalik rivojlanadi.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvda:

rasm asosida gap tuzish;

gaplarni davom ettirish;

matnni qayta tuzish;

voqealar ketma-ketligini aniqlash;
matnga sarlavha qo'yish;
hikoyani davom ettirish;
savollarga kengaytirilgan javob berish;
qisqa xabar yozish;
kundalik yoki taassurot yozish
kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Bu jarayonda o'quvchi yozuvchi sifatida faoliyat yuritadi va yozma nutqning tabiiy rivojlanishi ta'minlanadi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bir xil rivojlanish darajasiga ega emas. Ayrim o'quvchilar tez va ravon yozsa, boshqalari fikrini yozma shaklda ifodalashda qiynalishi mumkin. Shu sababli barcha o'quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriqlarni berish har doim ham samarali natija bermaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvda o'quvchining:

yosh xususiyati;
individual qobiliyati;
lug'at boyligi;
yozish tezligi;
qiziqishi;
avvalgi bilimlari;
mustaqil fikrlash darajasi
hisobga olinadi.

Masalan, yozishda qiynalayotgan o'quvchiga rasm va tayanch so'zlar berilishi mumkin.

Kuchli o'quvchiga esa ayni mavzuda mustaqil va kengroq matn yaratish topshirig'i beriladi.

Differensial yondashuv

Differensial yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'limning amaliy ko'rinishlaridan biri bo'lib, topshiriqlarning murakkablik darajasini o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirishni nazarda tutadi.

Masalan:

1-daraja: Berilgan so'zlardan gap tuzish.

2-daraja: Berilgan rasmlar asosida 4–5 ta gap yozish.

3-daraja: Rasm asosida kichik hikoya yaratish.

4-daraja: Hikoyaga mustaqil yakun yozish va qahramonning xatti-harakatiga munosabat bildirish.

Bunday tizim o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishga va har bir o'quvchining yozma faoliyatga muvaffaqiyatli kirishishiga imkon yaratadi.

Integrativ yondashuv

Yozma nutqni faqat yozish mashqlari orqali shakllantirish yetarli emas. O'qish, tinglash va gapirish faoliyatlari yozuv bilan uzviy bog'lanishi kerak.

Masalan, badiiy matn o'qiladi. Keyin o'quvchilar matn qahramonlari haqida suhbatlashadilar. Shundan so'ng qahramonga tavsif beradilar va yakunda qahramon nomidan qisqa xat yozadilar.

Bu jarayon:

o'qish → tushunish → suhbat → fikrlash → rejalashtirish → yozish → tahrirlash
ketma-ketligi asosida tashkil etiladi.

Natijada o'quvchining barcha asosiy nutqiy faoliyat turlari bir-biri bilan bog'lanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv

Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchining faqat grammatik qoidalarni bilishiga emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olishiga e'tibor qaratadi.

Yozma nutq kompetensiyasi shakllangan o'quvchi:

o'z fikrini yozma ravishda ifodalay oladi;

matnning maqsadini tushunadi;

kerakli so'zlarni tanlay oladi;

fikrlarini izchil joylashtiradi;

grammatik me'yorlarga amal qiladi;

yozgan matnini tahrirlay oladi;

o'z fikrini dalillay oladi.

Shu jihatdan kompetensiyaviy yondashuv yozma nutqni hayotiy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi.

Yozma nutqni shakllantirishda lug'at boyligining ahamiyati

O'quvchining yozma nutqi bevosita uning faol lug'at boyligi bilan bog'liq. So'z boyligi yetarli bo'lmagan o'quvchi fikrini yozma ravishda ifodalashda takroriy, sodda yoki mazmunan noaniq gaplardan foydalanishi mumkin.

Shuning uchun yozma nutqni rivojlantirish lug'at ustida ishlash bilan parallel olib borilishi lozim.

Bunda quyidagi mashqlardan foydalanish mumkin:

yangi so'zning ma'nosini izohlash;

sinonim va antonimlarni topish;

so'zlardan gap tuzish;

yangi so'zlarni matn ichida qo'llash;

predmetni tasvirlash;

berilgan so'zlar asosida hikoya tuzish;

ortiqcha so'zni aniqlash;

bir so'zning turli ma'nolarini izohlash.

Muhimi, yangi so'zlarni faqat yodlatish emas, ularni faol nutqda qo'llashga erishishdir.

Gap tuzish ko'nikmasini shakllantirish

Yozma nutqning keyingi muhim bosqichi gap tuzish ko'nikmasidir. O'quvchi so'zlarni bilishi mumkin, ammo ularni grammatik va mazmuniy jihatdan to'g'ri bog'lay olmasa, to'laqonli yozma nutq hosil bo'lmaydi.

Shu sababli gap tuzish mashqlari oddiydan murakkabga tamoyili asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Dastlab:

Bola kitob o'qidi.

kabi sodda gaplardan foydalanilsa, keyinchalik:

Bola kutubxonadan olgan qiziqarli kitobini kechqurun diqqat bilan o'qidi.

kabi kengaytirilgan gaplarni tuzishga o'tiladi.

Keyingi bosqichda o'quvchi bir-biri bilan mazmunan bog'langan gaplardan kichik matn yaratishga o'rgatiladi.

Matn yaratish ko'nikmasini shakllantirish

Yozma nutqning eng yuqori darajalaridan biri mustaqil matn yaratishdir. Matn yaratish jarayonida o'quvchi bir vaqtning o'zida bir necha intellektual operatsiyani amalga oshiradi:

mavzuni tushunadi;

asosiy fikrni aniqlaydi;

fikrlarni rejalashtiradi;

kerakli so'zlarni tanlaydi;

gaplarni tuzadi;

gaplar o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlaydi;

matnni yakunlaydi;

o'z ishini tekshiradi.

Shu sababli boshlang'ich sinflarda matn yaratishdan oldin rejalashtirish bosqichiga alohida e'tibor berish zarur.

Masalan, "Mening sevimli kitobim" mavzusida yozuv topshirig'i berilganda o'quvchiga quyidagi reja taklif qilinishi mumkin:

Kitobning nomi.

Kitobda nima haqida hikoya qilinadi?

Menga qaysi qahramon yoqadi?

Nima uchun bu kitob menga yoqadi?

Kitobdan qanday xulosa oldim?

Bunday rejalashtirish o'quvchining fikrini tartibga soladi.

Bayon va inshoning yozma nutqni rivojlantirishdagi o'rni

Bayon o'quvchining tayyor matnni tushunishi va uni o'z so'zlari bilan qayta ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Bayon yozish jarayonida bola matnning asosiy mazmunini ajratadi, voqealar ketma-ketligini saqlaydi va fikrni yozma shaklda qayta quradi.

Insho esa o'quvchidan yuqoriroq darajadagi mustaqillikni talab qiladi. Chunki bunda bola tayyor matnni qayta ishlab bermaydi, balki o'z fikri va tasavvuriga tayangan holda yangi matn yaratadi.

Shu sababli boshlang'ich sinflarda bayon va inshoni qarama-qarshi qo'yish emas, balki ularni bosqichma-bosqich uyg'unlashtirish zarur.

Tahrirlash ko'nikmasini shakllantirish

Yozma nutqni rivojlantirishdagi muhim, ammo ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan jihatlardan biri — tahrirlash ko'nikmasi.

O'quvchiga "yoz va topshir" deyish o'rniga:

yoz → o'qi → tekshir → xatoni top → tuzat → qayta o'qi

algoritmini o'rgatish samaraliroqdir.

O'quvchi o'z matnini quyidagi savollar asosida tekshirishi mumkin:

Men mavzudan chetga chiqmadimmi?

Asosiy fikrim aniqmi?

Gaplarim bir-biri bilan bog'langanmi?

Bir xil so'zlarni juda ko'p takrorlamadimmi?

So'zlarni to'g'ri yozdimmi?

Gap oxirida kerakli tinish belgisini qo'ydimmi?

Matnimni boshqa odam o'qiganda tushuna oladimi?

Bunday o'z-o'zini nazorat qilish yozma nutqning sifatini oshirish bilan birga, o'quvchida refleksiv ko'nikmalarni ham shakllantiradi.

NATIJALARNI BAHOLASH MEZONLARI

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini baholashda faqat imloviy xatolar soniga asoslanish yetarli emas. Chunki yozma nutqning mazmuniy va kommunikativ tomoni ham muhim.

Shu sababli quyidagi kompleks mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

Mezon Baholanadigan ko'rsatkich

Mazmun Mavzuning ochib berilishi

Mantiqiylik Fikrlarning izchil joylashishi

Lug'at So'zlarning xilma-xilligi va o'rinli qo'llanishi

Grammatika Gaplarning grammatik to'g'riligi

Imloviy savodxonlik So'zlarning to'g'ri yozilishi

Punktuatsiya Tinish belgilarining to'g'ri qo'llanishi

Bog'liqlik Gaplar va qismlar o'rtasidagi mazmuniy aloqa

Mustaqillik Shaxsiy fikr va ijodiy yondashuv

Uslub Matnning ravon va ifodali bo'lishi

Tahrirlash O'z xatolarini aniqlash va tuzatish

Bu mezonlar o'quvchining yozma nutqini bir tomonlama emas, balki kompleks baholash imkonini beradi.

MUHOKAMA (Discussion)

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirish murakkab, ko'p bosqichli va tizimli pedagogik jarayondir. Yozma nutqning rivojlanishini faqat husnixat yoki imloviy savodxonlik bilan chegaralash bolaning haqiqiy kommunikativ imkoniyatlarini to'liq namoyon etmaydi.

Yozma nutqning asosiy mazmuni — fikrni yozma shaklda ifodalashdir. Shu sababli grammatik va imloviy to'g'rilik mazmunini va kommunikativ vazifa bilan birgalikda olib borilishi kerak.

Boshlang'ich ta'limda uchraydigan asosiy muammolardan biri o'quvchining fikri mavjud bo'lsa-da, uni yozma ravishda ifodalashda qiynalishidir. Bunday vaziyatda o'quvchiga darhol tayyor gapni berish emas, balki tayanch savollar, rasmlar, kalit so'zlar, reja va namunaviy tuzilmalar orqali fikrini shakllantirishga yordam berish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi muhim muammo — o'quvchilarning yozma ishlarida bir xil so'zlarning takrorlanishi. Bu holat lug'at boyligining passiv darajada qolayotganini ko'rsatishi mumkin.

Muammoni bartaraf etish uchun sinonimlar, sifatlashlar, fe'llarning xilma-xil shakllari va tasviriy ifodalar ustida tizimli ishlash zarur.

Uchinchi muammo — matnning mantiqiy yaxlitligining buzilishi. Ba'zi o'quvchilar alohida gaplarni to'g'ri tuzishi mumkin, biroq ularni yagona mazmunli tizimga birlashtirishda qiyinchilikka duch keladi. Buning uchun "avval — keyin — shundan so'ng — nihoyat" kabi vaqt va mantiqiy bog'lovchi birliklardan foydalanish, matn rejasini tuzish va voqealar ketma-ketligini tiklash mashqlarini tashkil etish samarali hisoblanadi.

To'rtinchi muammo — yozma topshiriqlarning o'quvchi uchun sun'iy va hayotdan uzilgan bo'lishidir. Agar bola nima uchun yozayotganini tushunmasa, yozish mexanik mashqqa aylanib qolishi mumkin. Shuning uchun yozma topshiriqlarga real kommunikativ maqsad kiritish zarur.

Masalan:

do'stiga xat yozish;

ota-onasiga minnatdorchilik maktubi yozish;

sevimli kitobini tavsiya qilish;

rasmga izoh yozish;

maktab tadbiri haqida qisqa xabar tayyorlash;

ertak qahramoniga maktub yozish.

Bunday topshiriqlar yozishni real hayotiy faoliyatga yaqinlashtiradi.

Yana bir muhim jihat — o'qituvchining yozma ishga munosabati. Agar pedagog faqat xatolarni belgilasa, o'quvchi yozuvni xatolar manbai sifatida qabul qilishi mumkin. Aksincha, o'quvchining yaxshi fikrini, qiziqarli jumlasini, to'g'ri tanlangan so'zini va ijodiy yondashuvini ham e'tirof etish uning yozishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

Siz yuborgan namuna tadqiqotida ham hissiy jihatdan barqaror va qo'llab-quvvatlovchi muhitda o'quvchilarning yozma ishlarida ishonch va ijodiy yondashuv ko'proq namoyon bo'lishi qayd etilgan. Bu holat yozma nutqni shakllantirishda psixologik muhitning ham ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, oila va maktab hamkorligi yozma nutq rivojida muhim o'rin tutadi. Uy sharoitida birgalikda kitob o'qish, bola bilan mazmunli suhbatlashish, o'qilgan asar yuzasidan savollar berish va kichik yozma topshiriqlarni bajarish maktabdagi pedagogik faoliyatni mustahkamlaydi.

Siz yuborgan namunadagi tadqiqotda ham ota-ona bilan muntazam muloqot va birgalikda kitob o'qishning o'quvchilarning lug'at boyligi va fikrni izchil bayon qilishiga ijobiy ta'siri ko'rsatilgan.

Demak, yozma nutqni shakllantirishda bitta metodga tayanish emas, balki bir-birini to'ldiruvchi pedagogik yondashuvlar tizimidan foydalanish samaraliroqdir. Kommunikativ yondashuv yozuvning maqsadini belgilasa, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchini yozish jarayoniga jalb etadi; shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuv individual imkoniyatlarni hisobga oladi; integrativ yondashuv esa yozishni boshqa nutq faoliyatlari bilan bog'laydi.

XULOSA (Conclusion)

Boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirish o'quvchining umumiy ta'limiy va kommunikativ rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Yozma nutqning rivojlanishi o'quvchining fikrlashi, lug'at boyligi, grammatik bilimlari, mantiqiy tafakkuri, ijodiy qobiliyati va mustaqil faoliyati bilan uzviy bog'liq.

Tadqiqotning nazariy-metodik tahlili asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, yozma nutqni shakllantirish faqat harflarni to'g'ri yozish yoki imloviy xatolarni kamaytirishdan iborat emas. U fikrni rejalashtirish, mazmunni shakllantirish, so'z tanlash, gap tuzish, matn yaratish va yozilgan matnni tahrirlash kabi bir-biri bilan bog'liq jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, boshlang'ich sinflarda kommunikativ yondashuvdan foydalanish o'quvchining yozishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Yozishning real maqsadi bo'lsa, o'quvchi yozuvni oddiy mashq emas, balki muloqot vositasi sifatida qabul qiladi.

Uchinchidan, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv orqali o'quvchini muntazam yozish faoliyatiga jalb qilish yozma nutqning amaliy shakllanishini ta'minlaydi.

To'rtinchidan, shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuv o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishga yordam beradi. Bu ayniqsa yozishda qiynalayotgan va yuqori darajadagi ijodiy imkoniyatga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda muhimdir.

Beshinchidan, yozma nutqni rivojlantirishda lug'at ustida ishlash, gap tuzish va matn yaratish bosqichlari izchil tashkil etilishi lozim. Oddiy gaplardan kichik matnga, kichik matndan mustaqil ijodiy yozuvga bosqichma-bosqich o'tish samarali metodik yo'l hisoblanadi.

Oltinchidan, o'quvchiga o'z yozgan matnini tahrirlashni o'rgatish yozma nutqning sifatini oshiradi. O'quvchi xatoni faqat o'qituvchi ko'rsatishini kutmasdan, uni mustaqil aniqlash va tuzatishga o'rganishi kerak.

Yettinchidan, yozma nutqni baholash kompleks xarakterga ega bo'lishi lozim. Bunda faqat imlo xatolari emas, balki mazmun, mantiqiylik, lug'at boyligi, grammatik to'g'rilik, matn yaxlitligi, mustaqil fikr va uslubiy ifodalilik ham hisobga olinishi zarur.

Shu asosda boshlang'ich sinf o'qituvchilariga quyidagi metodik tavsiyalarni berish mumkin:

Har bir yozma topshiriq oldidan o'quvchiga yozish maqsadini tushuntirish.

Yozishdan oldin fikrlarni rejalashtirishga o'rgatish.

Rasm, tayanch so'z, savol va rejalardan foydalanish.

O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos differensial topshiriqlar berish.
Bayon va inshoni bosqichma-bosqich murakkablashtirish.
Yozma topshiriqlarni o'qish va og'zaki nutq bilan integratsiya qilish.
O'quvchilarni o'z matnlarini tahrirlashga o'rgatish.
Yozma ishlarni baholashda mazmuniy va grammatik mezonlarni uyg'unlashtirish.
O'quvchining xatosini ko'rsatish bilan birga, uning muvaffaqiyatini ham e'tirof etish.
Oila bilan hamkorlikda kitob o'qish, suhbatlashish va kichik yozma topshiriqlarni yo'lga qo'yish.

Umuman olganda, boshlang'ich sinflarda yozma nutqni shakllantirishning samaradorligi o'qituvchining yagona metoddan foydalanishiga emas, balki kommunikativ, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, differensial, integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlarning o'zaro uyg'unligiga bog'liq. Bunday tizimli yondashuv o'quvchining nafaqat savodli yozish, balki mustaqil fikrlash, fikrini asoslash, mantiqiy va ijodiy matn yaratish kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasi boshlang'ich ta'limga oid davlat ta'lim standartlari va me'yoriy hujjatlari.
3. Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha o'quv-uslubiy manbalar.
4. Ona tili o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy va o'quv-uslubiy adabiyotlar.
5. Pedagogika: ta'lim va tarbiya nazariyasiga oid ilmiy manbalar.
6. Yosh davrlar psixologiyasi va boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik rivojlanishiga oid tadqiqotlar.
7. Nutq o'stirish metodikasi bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar.
8. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish, yozish va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlar.
9. O'zbek tilining grammatikasi, imlo va punktuatsiyasiga oid ilmiy manbalar.
10. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarga oid ilmiy-uslubiy manbalar. Yosh davrlar psixologiyasi va bola shaxsining rivojlanishiga oid ilmiy tadqiqotlar.
11. Ma'naviy-axloqiy tarbiya va oilaviy pedagogikaga oid ilmiy-uslubiy manbalar.